

Lucien Sève ja persoonallisuuden peruskysymykset

Koski-Jännes, Anja. 1984. Lucien Sève ja persoonallisuuden peruskysymykset. Aikuiskasvatus 4, 1, 10–14. — Artikkelissa esitellään ranskalaisen filosofin Lucien Séven tieteellistä ihmiskäsitystä ja persoonallisuusteoriaa. Séven ihmiskäsitys perustuu marxilaiselle teorialle, jonka mukaan inhimillinen yksilöllisyys perustuu yhteiskunnan muuttuvista olosuhteista eikä niinkään Freudilaiseen käsitykseen lapsuuden kokemusten keskeisestä asemasta. ”Taistelevassa elämässä” on aikuiskasvatuksella mahdollisuus toimia uudistavana voimana.

Ranskalainen filosofi, Lucien Sève, sähköisti viime vuosikymmenellä marxilaista ihmis- ja yhteiskuntatieteiden kenttää teoksellaan ”Marxilaisuus ja persoonallisuuden teoria”. Se oli filosofian puheenvuoro tieteellisen ihmiskäsityksen ja persoonallisuusteorian puolesta, yritys osoittaa inhimillistä yksilöllisyyttä koskevan teorian avainmerkitys paitsi psykologialle myös marxismille ja sen ohella taistelulle yhteiskuntakehityksen peruslinjoista.

”Marxilaisuus ja persoonallisuuden teoria” ilmestyi Pariisissa viitisentoista vuotta sitten. Vastaanotto omassa maassa ei ollut järin lämmin ja tekijän itsensä mukaan kirja olisi todennäköisesti unohdettu muutamassa vuodessa, ellei se olisi ulkomailla herättänyt niin suurta huomiota. Teosta alettiin nopeasti kääntää muille kielille, ja tähän mennessä se on tiettävästi ilmestynyt jo 18 maassa.

Vaikka Sèven työ pyrkii olemaan kannanotto etenkin persoonallisuuden psykologiseen teorianmuodostukseen, se ei missään ole saavuttanut suurinta vastakaikua psykologien keskuudessa. Sen sijaan filosofit, yhteiskuntaja kasvatustieteilijät ovat selvemmin ottaneet sen omakseen. Teoksen rikkaus on ennen kaikkea persoonallisuuden yhteiskunnallista perustaa koskevassa pohdinnassa, ei niinkään persoonallisuuden sisäisten, tajunnallisten aspektien tarkastelussa. Tästä rajoituksesta huolimatta sen ajatuksia herättävää, heuristista merkitystä on tähdennetty useimmissa keskusteluissa, joita kirjasta on käyty. Julkista keskustelua ”Marxilaisuudesta ja persoonallisuuden teoriasta” on käyty etenkin molemmissa Saksoissa ja Neuvostoliitossa.

Itse olen käsitellyt sitä samoin kuin Sèven teosta lisensiaattityössäni ”Ihminen, persoonallisuus, yhteiskunta” (1980 a) ja muutamissa artikkeleissani (Koski-Jännes 1976, 1980 b, 1983). Näissä töissä olen pohtinut ennen kaikkea Sèven teoksen merkitystä psykologisen persoonallisuusteorian kehittämisen kannalta.

Seuraavassa tavoitteenani on tuoda esille eräitä sellaisia Sèven näkemyksiä, joilla voi olla mielenkiintoa aikuiskasvattajille. Hahmottelen hänen käsitystään tieteellisen ihmiskäsityksen perusteista sekä historiallisista yksilöllisyysmuodoista ihmisen elämää ja persoonallisuuden kehitystä määräävinä yhteiskunnallisina toimintakehikkoina. Otan esille myös ajankäytön käsitteen persoonallisuustutkimuksen perustavana analyysivälineenä ja lopuksi käsitelen Sèven hahmottamia ”taistelevan elämän” mahdollisuuksia kapitalismissa.

Kohti tieteellistä ihmiskäsitystä

Vieraillessaan Suomessa viime syksynä Lucien Sève kertoi, että ehkä tärkein syy koko kirjan kirjoittamiseen oli se huoli, jota hän tunsii persoonallisuuden psykologian peruslähtökohdista, ennen kaikkea siitä ihmiskäsityksestä, josta persoonallisuuden teoriaa oli siihen mennessä yritetty rakentaa. Teoksen päätaivoitteena oli tekijän itsensä sanoin ”asettaa kyseenalaiseksi se yleinen psykologinen käsitys, että inhimillinen yksilöllisyys ei ole mitään muuta kuin eläimellistä yksilöllisyyttä hieman monimutkaisemmassa muodossa”, mikä oikeutti periaatteessa samanlaisen lähestymistavan tutkittaessa niin eläinten kuin ihmistenkin psykologiaa (ks. myös Sève 1976). Tämä käsityshän oli etenkin behaviorismille ominainen

ja vasta viime vuosina psykologit ovat Yhdysvalloissa ja Euroopassa alkaneet laajemmin pohtia ihmisen erityislaatua muunkin kuin vain ”symbolifunktion” osalta.

Sèven työ on siten nähtävä ennen kaikkea biologistisen ihmis- ja persoonallisuuskonseptin kritiikkinä. Perustavaa inhimillisessä yksilöllisyydessä on hänen mielestään *ihmisolemuksen ulkoisuus*, sen ulkoinen kasautuminen ihmisten luoman aineellisen ja henkisen kulttuurink, tuotannon ja sosiaalisen kanssakäymisen muotoihin. Ihmislajin erityinen ”ihmissyys” on ennen kaikkea tämän sosiaalisen perimän tuotetta. Ihmiselle ominainen toiminnan säätely siirtyy sen ansiosta biologisesta perimästä yhä selvemmin yhteiskunnallisesti tuotettuun. Sève korostaa, että Karl Marx ilmaisi tämän näkemyksen jo kuudennessa Feuerbach-teesissään, jota Sève pitääkin tieteellisen ihmiskäsityksen perustana. Sen mukaan ”ihmisolemus ei ole mikään jollekin yksilölle ominainen abstraktio. Todellisuudessaan se on yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuus” (Marx & Engels: Valitut teokset I, 8).

Sèveä on arvosteltu siitä, että hän on jättänyt vaille huomiota ihmisten yhteiskunnallistumisen luontoperäiset, fylogeneettiset edellytykset, esimerkiksi ainutlaatuisen oppimiskyvyn. Hän myöntää tämän todeksi, mutta tähdentää samalla, että avain ihmisen kehitykseen löytyy joka tapauksessa tuottavasta toiminnasta, ihmisten välisistä suhteista ja symbolisista järjestelmistä, toisin sanoen siitä yksilöön nähden ulkoisesta sosiaalisesta perimästä, jota kukin ainutkertainen yksilö voi omaksua elämänsä aikana vain suppealta osaltaan. Niinpä Sève on sillä kannalla, että inhimillistä yksilöllisyyttä ei voida tutkia tutkimatta ensin niitä sosiaalisia suhteita, joissa yksilöllisyys kulloinkin muotoutuu. Persoonallisuuden psykologian kohtalon kysymykseksi nousee siten se, myöntääkö psykologia asemansa toissijaisuuden yhteiskunnallisia suhteita käsittelevään tieteeseen nähden.

Vaikka tätä ihmiskäsitystä voidaankin arvostella yhteiskunnallisten suhteiden ylikorostamisesta inhimillisen praxisen, toimivan ihmisen ja tämän biologisten kehitysedellytysten kustannuksella, sen perustavaa merkitystä voidaan tuskin kieltää. Suomessa vieraillessaan Sève totesikin tyytyväisenä, että vaikka kaikki muu hänen teoksessaan olisi revisioitavissa, niin ihmiskäsityksen osalta kirjan kirjoittamisesta kuluneet 15 vuotta ovat vain vahvistaneet hänen jo silloin muotoilemiaan näkemyksiä.

Sèven hahmottaman ihmiskäsityksen implikaatiot esimerkiksi aikuiskasvatukseen nähden ovat mielestäni ilmeiset. Jos kerran ihmisyyttä ei nähdä luontoperäisesti annettuna vaan toiminnassa omaksuttavana ilmiönä, niin humanistisen yhteiskuntapolitiikan tehtäväksi asetuu sen seikan turvaaminen, että mahdollisimman moni voi myös tätä ”ihmisyyttään” omaksua kaikissa elämänvaiheissaan. Elinikäisten oppimismahdollisuuksien vaatimus on tällaisen ihmiskäsityksen olennainen seuraus.

Yksilöllisyyden historialliset muodot persoonallisuuden kehitykseen sosiaalisina kehikkoina

Ihmiskäsityksensä peruslähtökohdista Sève ryhtyy pohtimaan inhimillistä yksilöllisyyttä ja sen tutkimisen mahdollisuuksia. Hän lähtee liikkeelle niistä historiallisesti määrättyistä yhteiskunnallisista *toimintamatriiseista*, joissa persoonallisuuksia kussakin yhteiskunnassa tuotetaan. Sève siis katsoo asiaa jokseenkin vastakkaiselta suunnalta kuin Freud, joka korostaa persoonallisuuden perusdynamikan universaalisuutta ja riippumattomuutta yhteiskunnan muuttuvista olosuhteista. Ja siinä missä Freudilla lapsuuden kokemukset määräävät olennaisesti aikuisen persoonallisuutta, Sève löytää suoraan aikuisen elämän yhteiskunnallisessa ristiriitaisuudessaan. ”Marxilaisuus ja persoonallisuuden teoria” ei siten liiku freudomarxismiin uomissa, vaan sanoutuu siitä irti yksiselitteisesti.

Sèven mukaan ainutkertaisen yksilön ole-
mista voidaan ymmärtää tieteellisesti ainoastaan hänen yhteiskunnalleen ominaisten *yksilöllisyyksimuotojen* pohjalta. Yksilöllisyyksimuodot ovat sellaisia sosiaalisia suhteita, joiden kautta yksilön toiminta välttämättä tapahtuu. Asian valaisemiseksi otan esimerkin kirjallisuudesta. Emme voisi ymmärtää esim. Balzacin henkilöitä vain tutustumalla heidän *varhaislapsuutensa*. Heidän yksilöllisyytensä avaa ilmiselvästi perehtymisen siihen yhteiskuntahistorialliseen tilanteeseen ja sen mahdollistamiin toimintamuotoihin, joissa yksilöllisyys voi tuossa historiallisessa tilanteessa kehittyä — niinhän myös Balzac asian ymmärsi! Voitaisiin jopa väittää, että tämä Sèven varhainen maanmies oivalsi ensimmäisenä yleisten yksilöllisyyksimuotojen idean, ainakin hänen henkilögalleriansa toiminnan sfäärit välittävät siitä elävän ja vivahteikkaan kuvan.

Historiallisten yksilöllisyyksimuotojen käsitteeseen sisältyvä näkökulma ei ole vielä psykologinen vaan historiallis-sosiaalinen. Sen avulla Sève hahmottaa *välitystä* ihmisolemuksen ulkoisuuden ja konkreetin yksilöllisyyden välillä. Yksilöllisyyksimuotojen käsite perustuu ennen kaikkea taloudellisille mutta myös muille sosiaalishistoriallisille realiteeteille perhemuodosta aina kansalaisten päättävävallan yksityiskohtiin asti. Se on sisällöltään siten laajempi kuin Marxin ”luonnenaamion” käsite.

”Rooleista” yksilöllisyyksimuodon käsite eroaa siinä mielessä, että se ei perustu vain sosiaalisille ja normatiivisille sanktioille. Käsitteen avulla voidaan kuvata tietystä tuotannollisessa asemassa olevien yksilöiden kokonaistoiminnan, tarpeiden, kykyjen ym. kehityksen yhteiskunnallista ehdollisuutta ja johdonmukaisuutta. Mutta kunkin *ainutkertaisen yksilön* persoonallisuuden kehitystä ei sen avulla sellaisenaan voida tavoittaa. Tätä kehitystä on jäsennettävä toiselta suunnalta, ihmisyyksilön henkilökohtaisen *elämänhistorian* kautta suhteuttaen sitä näihin yleisiin yksilöllisyyksimuotoihin.

Ajankäyttö ja ainutkertaisen yksilön persoonallisuus

Ajankäyttö, teot, kyvyt ja tuotosten suhde tarpeisiin ovat Sèven persoonallisuusteorian avainkäsitteitä. Persoonallisuuden perustana on toiminnan rakenne, jota Sève tarkastelee ajankäytön näkökulmasta. Toiminnan motiivatiota taas lähestytään tuotos/tarve-suhteen avulla. Tämä tarkoittaa sitä, että aktiviteettia ei synnytä tarve sinänsä vaan käsitys siitä, missä määrin tuloksellista toiminta voi olla tuon tarpeen tyydyttämisen kannalta.

Toimintaa Sève analysoi tekojen ja kykyjen kehityksen dialektisessa vuorovaikutuksessa. Persoonallisuuden kehitys onkin Sèvelle ennen kaikkea kykyjen kehitystä toiminnassa. Ihmisen mahdollisuudet kykyjensä kehittämiseen riippuvat kuitenkin olennaisesti yhteiskunnan taloudellisesta perustasta ja ne vaihtelevat sekä historiallisesti että yksityisen ihmisen elämänvaiheiden ja yhteiskunnallisen aseman mukaan. Sève kiinnittää huomiota siihen, että nykyajan palkkatyöläisillä uusien tietojen, taitojen ja kykyjen oppiminen rajoittuu melko tiukasti vain nuoruusvuosiin. Sen jälkeen nämä kyvyt asetetaan pääoman arvonlisäysprosessin myllyyn ja yksilön fyysinen ja henkinen energia sidotaan pääasiassa rutiinitöihin. Monilla ammattimiehillä ja henkisen työn tekijöillä tilanne ei ole aivan näin rajattu, vaan uuden op-

piminen on usein jopa ammattitaidon ylläpitämisen välttämätön ehto. Persoonallisuuden kehitysmahdollisuudet riippuvat siten suuresti yksilön asemasta tuotannossa.

Kimmo Kevätsalo on äskettäin esitellyt metallityöväen Ahjo-lehdessä kiinnostavia tähän liittyviä tilastollisia vertailuja. Pohtiessaan eri ihmisryhmien vapautta määrätä omasta toiminnastaan ammattityönsä puitteissa hän tarkastelee erikseen työnantajia, puoli-itsenäisiä työntekijöitä — joihin lukeutuvat mm. ammattimiehet — sekä varsinaisia teollisuustyöläisiä. Tilastojen avulla Kevätsalo osoittaa mm., että lähes kaikki työnantajat voivat itse päättää työajastaan, teollisuustyöläisistä sen voi tehdä vain joka kymmenes. Mahdollisuus kehittää kykyään työssä on noin 60 %:lla työnantajista ja vielä puoli-itsenäisistä työntekijöistäkin 44 %:lla, mutta varsinaisista teollisuustyöläisistä tämä mahdollisuus on vain 13 %:lla. Lisäksi lähes kaikki työnantajat mutta vain 11 % teollisuustyöntekijöistä näkee työtehtävänsä laajoina. Ja ”eriarvoisuus vain kärjistyy, kun tarkastellaan sellaisia asioita kuin työtapojen vapautta, työn rutiininomaisuutta sekä sisältykö työhön paljon tuotteen ideointia tai ongelmanratkaisua. Tällaisilla mittareilla teollisuustyöläisten vapaudet putoavat koskemaan vain 0—6 prosenttia, kun erityisesti suurtyönantajien vapausasteet ovat 100 prosentin tasolla”, Kevätsalo toteaa (Ahjo 40/1983).

Tällaisessa tilanteessa teollisuustyöläisten mahdollisuudet vastustaa työn alistaisuutta ja henkilökohtaista epämiehekkyyttä ovat rajatut. Tärkeimmäksi keinoksi nousee yksilöllinen käyttäytyminen: välinpitämättömyys, poissaolot ja sairastuminen. Poissaoloja olikin vuoden 1979 ajankäyttötutkimuksen mukaan eniten erikoistumattomilla työntekijöillä. Työ koetaan pelkäksi välineeksi, jonka avulla ostetaan ”vapaata ja ihmisarvoista elämää” työajan ulkopuolelta, Kevätsalo jatkaa.

Seven mukaan työhaluttomuus ilmentää työn alhaista tuotos/tarve -suhdetta, joka tarkoittaa sitä, että työtä sinänsä ei koeta henkilökohtaisen tarpeentyydytyksen kannalta tulokselliseksi. Välinpitämättömyys on luontainen suhtautumistapa vieraantuneeseen työhön. Seven teoriassa erilaisiin toimintoihin liittyvät spontaanit sisäiset kontrollit kuten työhalukkuus tai -haluttomuus ilmentävät persoonallisuuden ylärakennetta. Spontaanin säätelyn ohella esiintyy myös tahdonalaista säätelyä, mutta molemmat ovat riippuvuussuhteessa persoonallisuuden perustan muodostavaan

ajankäytön reaaliseen rakenteeseen nähden¹⁾.

Työ on Seven mukaan keskeinen persoonallisuutta luova tekijä. Tämä johtuu paitsi sen suuresta ajallisesta osuudesta, myös siitä, että juuri työssä ihminen on välittömästi yhteydessä yhteiskunnalliseen perimään, jota hän omalla panoksellaan myös vie eteenpäin. Työssä ihminen joutuu käyttämään yhteiskunnallisesti kehitettyjä tietoja ja taitoja, työssä hän voi tunnistaa myös osuutensa yhteiseen hyvään. Siksi kykyjen kehittäminen työssä — eikä vain sen ulkopuolella — on paitsi yhteiskunnallisesti myös yksilön itsetunnon kannalta tärkeää.

Käsittäkseni tämän vaatimuksen merkitys ei mitenkään heikkene vaikka työaikaa olennaisesti lyhennettäisiin. Välttämättömien tehtävien ja yleensä työn sisällön monipuolistaminen ja rikastaminen auttaa ihmisiä käyttämään myös lisääntyvää vapaa-aikaansa monipuolisemmin.

Mukautuminen vai taisteleva elämä?

Sève asettaa tavoitteekseen selvittää ennen kaikkea ”mitä elämä tekee meille ja mitä me teemme elämästä”. Vaikka hänen työnsä painopiste on selvästi lauseen alkuosassa, hän käsittelee myös lyhyesti yksilön mahdollisuuksia murtautua ulos kapitalistisen järjestelmän vieraantuneisuudesta. Kysymys tulee esille elämänkulun vaihtoehtoja käsittelevässä jaksossa.

Ensimmäisenä vaihtoehtona Sève esittelee ”tasapainoisen ja tyytyväisen elämän”, joka on mahdollinen niille etuoikeutetuille ihmisille, joiden työ käy yksiin heidän omien kehitystarpeidensa kanssa. Sen poikkeusaseman takia tätä elämämallia leimaa usein poroporvarillisuus. Toisena mahdollisuutena Sève tuo esille ”pirstoutumisen ja paon yksityiselämään”, jolloin kokonaispersoonallisuus jakautuu vieraantuneeseen työsfääriin ja yksityiselämästä etsittyyn autenttisuuteen. Tämä on vähemmän etuoikeutettujen ihmisten tavallinen osa.

¹⁾Ajankäytön reaalisen rakenteen suhde ajankäytön toivottuun rakenteeseen paljastaa Seven mukaan persoonallisuuden kehityksen keskeisiä ristiriitoja ja kehityspotentiaalia. Neuvostoliittolainen S.Ja. Rubinstein (1978) on soveltanut tätä ajatusta empiiriseen tutkimukseen, jossa hän selvitti yksilön tietoisia ja tiedostamattomia motiiveja todellista ja toivottua ajankäyttöä kartoittavan mittarin avulla.

Kolmantena vaihtoehtona Sève esittää ”taistelevan elämän”, joka on tässä kuvatuista elämänkulun malleista ainoa, joka antaa mahdollisuuden ylittää yksilölle lankeavat elämänehdot. Taistelevalla elämällä Sève tarkoittaa aktiivista osallistumista mihin tahansa kollektiiviseen, olevia oloja emansipatorisesti uudistavaan toimintaan. Sen motivaatio kumpuaa sen seikan tiedostamisesta, että henkilökohtaisten tarpeiden tyydytys voi tapahtua vain sosiaalisen muutoksen kautta.¹⁾

Tätä yleistä ehtoa Sève täsmentää väittäen, että etenkin työtään arvostavat ihmiset radikalisoituvat kohdatessaan esteitä ammatillisessa kehityksessään. Hän pitääkin taistelevan elämän keskeisenä ehtona juuri tyydyttämättä jääneitä ammatillisia intressejä. Tämä hypoteesi ei kuitenkaan välttämättä pidä paikkaansa, sillä ammatilliset kehitystarpeet eivät sinänsä vielä takaa etujen yhteyksien tiedostamista. Tähän viittasivat ainakin ne tulokset, joita saimme Wärsilän telakalla työläisten luokkatietoisuutta koskevassa haastattelututkimusessamme (ks. Koski-Jännes 1980 c). Ja kun ajatellaan vaikka rauhanliikkeen ja ympäristöliikkeen aktivisteja, näyttää ilmeiseltä, että aktiivisuus nousee muustakin kuin ammatillisista intohimoista.

Joka tapauksessa kiinnostavaa Sèven hahmottamassa taistelevassa elämässä on, että hän näkee sen keskeisenä persoonallisuuden kehitysväylänä. Siinä missä muut elämänkulun vaihtoehdot pääasiassa uusintavat olemassaolevaa järjestystä, taisteleva elämä luo uutta rikastaen siten yksilön elämää ja sosiaalista perimäämme.

-----

¹⁾Jouko Turkka on esittänyt ”urheilullisen elämäntavan” voimana, joka sallii yksilön nousta annetun (koulutuksen, yleisen mielipiteen jne. määräämän) kohtalon yläpuolelle.

Tiettyssä mielessä aikuiskasvatukseen sisältyy erityinen mahdollisuus olla yksi tällainen uudistava voima. Vaikuttamalla kaavoittuneisiin käytäntöihin ja uskomuksiin, auttamalla ihmisiä ymmärtämään omien ja kanssaihmissensä tarpeiden yhteisyyttä se voi kannustaa heitä myös uudenlaiseen toimintaan.

Lähdeviitteet

- Kevätsalo, Kimmo: Teollisuustyöläisen vapauden portaat odottavat nousijaa. Ahjo no. 40, 1983.
- Koski-Jännes, Anja: Avaus marxilaiseen persoonallisuusteoriaan. Sosiologia 1/1976, 50—57.
- Koski-Jännes, Anja: Ihminen, persoonallisuus, yhteiskunta. Tutkijaliiton julkaisusarja 13, 1980 a.
- Koski-Jännes, Anja: Ihminen, persoonallisuus ja yhteiskunta. Lucien Sèven persoonallisuuskonseptiosta ja sen kehittämismahdollisuuksista. Psykologia 3/1980, 131—144.
- Koski-Jännes, Anja: Gesellschaftliches Denken und Klassenbewusstsein der Werftarbeiter. Teoksessa Kapitalistische Krise, Arbeiterbewusstsein, Persönlichkeitsentwicklung (Hrsg. K.H. Braun, U. Holzkamp, H. Werner, B. Wilhelmer). Pahl-Rugenstein 1980 c, 63—76.
- Koski-Jännes, Anja: Character, personality and the forms of individual activity. Teoksessa Proceedings of the 2nd Finnish-Soviet symposium on personality (ed. K. Helkama). Publications of the Finnish-Soviet Committee on Scientific-Technological Co-operation no. 19, Helsinki 1983, 57—73.
- Marx, Karl ja Engels, Friedrich: Valitut teokset I. Moskova: Edistys (ei painovuotta).
- Sève, Lucien: Marxisme et théorie de la personnalité. (4. painos) Paris: Editions Sociales (1969) 1975. (On saatavilla myös englanniksi ja saksaksi mm.).
- Sève, Lucien: Für eine materialistische Theorie der menschlichen Individualität. Teoksessa Arnaszus, H. & Bayertz, K. ym.: Materialismus, Wissenschaft und Weltanschauung im Fortschritt. Köln: Pahl-Rugenstein 1976, 163—183.
- Rubinštein, S.J.: Issledovanie vremeni kak pokazatel' osoznavajemyh i neosoznavajemyh motivov litšnosti. Teoksessa Bessoznatelnoje. Priroda, funktsii, metody issledovanija III (toim. Prangišvili, A.S., Šerozija, A.E., Bassin, F.V.). Tbilisi: ”Metsniereba” 1978, 644—650.